

ДКОВСЬКА І. А.,
доктор юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)

УДК 340.5

ОЗНАКИ ІСТОТНОСТІ ПОРУШЕННЯ ДОГОВІРНОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ ТА МІЖНАРОДНИХ УНІФІКОВАНИХ ДОКУМЕНТАХ

Стаття містить порівняльний аналіз ознак істотності порушення договірною зобов'язання згідно з Цивільним кодексом України, Віденською конвенцією ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів, Принципами міжнародних комерційних договорів УНІДРУА, Принципами Європейського договірною права, Проектом Спільних Підходів.

Ключові слова: порушення договірною зобов'язання, Принципи міжнародних комерційних договорів, Принципи Європейського договірною права, Проект Спільних Підходів.

Стаття содержит сравнительный анализ признаков существенности нарушения договорного обязательства согласно Гражданского кодекса Украины, Венской конвенции ООН о договорах международной купли-продажи товаров, Принципов международных коммерческих договоров УНИДРУА, Принципов Европейского договорного права, Проекта Общих Подходов.

Ключевые слова: нарушение договорного обязательства, Принципы международных коммерческих договоров, Принципы Европейского договорного права, Проект Общих Подходов.

The article provides a comparative analysis of the features of the essentiality of breach of contractual obligations under the Civil Code of Ukraine, UN Vienna Convention on Contracts for the International Sale of Goods, The Principles of International Commercial Contracts UNIDROIT, Principles of European Contract Law, Draft Common Frame of Reference.

Key words: Breach of contractual obligation, the Principles of International Commercial Contracts UNIDROIT, Principles of European Contract Law, Draft Common Frame of Reference.

Вступ. Як за національним правом України, так і згідно з міжнародними уніфікованими документами істотне порушення договору є підставою для використання окремих способів захисту порушених прав сторони договору, якими неможливо скористатися, якщо порушення не мало істотного характеру. Мова йде, наприклад, про право вимагати таке: заміну товару (ст. 46 (2) Віденської конвенції ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 року, (надалі – Віденська конвенція)) [1]; припинення (розірвання) договору (ст. 49 (1) (а), ст. 64 (1) (а), ст. 72 (1) Віденської конвенції, ст. 7.3.1 (1) Принципів міжнародних комерційних договорів УНІДРУА (надалі – Принципи УНІДРУА) [2], ст. 9:302 Принципів Європейського договірною права (надалі – PECL) [3], ст. III.-3:502 Проекту Спільних Підходів (надалі – DCFR) [4]). Крім того, Ст. 8:105 PECL надає право стороні, яка розумно очікує, що матиме місце істотне невиконання іншою стороною, вимагати відповідних гарантій належного виконання та при цьому призупинити виконання власних зобов'язань до тих пір, поки така розумна впевненість існує.

Ст. 651 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) надає можливість змінити або розірвати договір за рішенням суду на вимогу однією зі сторін у разі істотного порушення договору іншою стороною [5].

При цьому ЦК України й міжнародні уніфіковані документи, що застосовуються до регулювання міжнародних приватних договірних зобов'язань, установлюють різні критерії щодо зарахування порушення до категорії істотного.

Окремі аспекти порушення договірних зобов'язань досліджувалися вітчизняними вченими (Т. Боднар, А. Довгерт, Н. Кузнецова, Р. Майданик, С. Погрібний та ін.) і зарубіжними авторами (О. Ландо (O. Lando), П. Шлехтрайн (P. Schlechtriem) та ін.). Водночас порівняльне дослідження істотності порушення договірних зобов'язань за законодавством України й міжнародними уніфікованими документами у вітчизняній правовій доктрині не здійснювалося.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення та аналіз критеріїв зарахування порушення договору до категорії істотного в національному праві України й окремих міжнародних уніфікованих документах.

Результати дослідження. Відповідно до ч. 2 ст. 651 ЦК України, істотним визнається порушення, унаслідок якого інша сторона значною мірою позбавляється того, на що вона розраховувала під час укладення договору.

Для міжнародних уніфікованих документів характерне дещо ширше розуміння істотності порушення.

Так, відповідно до ст. 8:103 PECL, істотне невиконання має місце, якщо «(а) суворе дотримання зобов'язання має істотне значення для договору; (б) невиконання значною мірою позбавляє іншу сторону того, на що вона мала право розраховувати відповідно до договору, якщо тільки інша сторона не передбачала й не могла розумно передбачити такого результату; (с) невиконання є навмисним і дає постраждалій стороні підставу вважати, що вона не може розраховувати на надання виконання іншою стороною у майбутньому» [3].

Згідно із DCFR, порушення договору вважається істотним у таких випадках: 1) воно значною мірою позбавляє кредитора того, на що він мав право розраховувати на підставі договору стосовно всього або частини виконання, якщо тільки на момент укладення договору боржник не передбачав або від нього не можна розумно очікувати, щоб він передбачав такий результат; 2) воно вчинено навмисно або необережно й дає кредитору підставу вважати, що він не може покладатися на майбутнє виконання боржника (ст. III.-3:502 (2) DCFR) [4].

Отже, розуміння «істотне невиконання», згідно з PECL і DCFR, має певні відмінності. Так, DCFR не згадує «суворого дотримання зобов'язання, що має істотне значення для договору», про яке йдеться у ст. 8:103 (а) PECL. Коментар до DCFR пояснює це тим, що питання «істотного значення для договору» визначатиметься на розсуд суду й може призвести до виникнення в стороні права розірвати договір, навіть якщо невиконання зобов'язання не мало для неї серйозних наслідків. Водночас коментар передбачає, що сторони в договорі можуть обумовити використання такого критерію для визначення істотності невиконання або це може бути передбачене звичаєм у відповідній галузі торгівлі [4, с. 873].

Для визначення того, на що «мав право розраховувати кредитор», важливими є звичаї та практика. В окремих випадках може бути вирішальною мета договору. Так, наприклад, у договорі поставки квітів на весілля кредитор має право розраховувати, що поставка повинна бути здійснена в день весілля, а не наступного дня. В інших ситуаціях кваліфікація й досвід іншої сторони дають право очікувати певної майстерності з її боку.

Визначення того, чи передбачав (повинен був передбачати) боржник істотність свого невиконання, залежить від обставин справи. У зв'язку з цим коментар до DCFR наводить два приклади.

У першому випадку одна сторона (виконавець) зобов'язується встановити систему контролю температури у винному погребі іншої сторони (замовника). Недоліки системи призводять до того, що вино стає непридатним для споживання. Невиконання зобов'язання в цьому випадку вважається істотним, оскільки виконавець знав або від нього можна розумно очікувати, що він знав про ймовірні наслідки недоліків системи. Крім того, замовник значно був позбавлений того, на що він мав право розраховувати [4, с. 874].

У другому випадку виконавець зобов'язується встановити центральне опалення у приватному будинку замовника із системою контролю температури, що дасть змогу підтримувати тем-

пературу висотою 20 градусів за Цельсієм. Виконавцеві невідомо, що в одній із кімнат зберігаються рідкісні рослини. Тому, якщо в результаті дефекту труб в одній із кімнат температура падає на 2 градуси (що призводить до загибелі всіх рослин), невиконання не може вважатися істотним, оскільки виконавець не міг передбачити, що ці незначні температурні коливання призведуть до таких тяжких наслідків [4, с. 874].

Слід звернути увагу також на те, що DCFR установлює, що для зарахування невиконання до істотного боржник повинен передбачати наслідки такого виконання (або від нього можна розумно очікувати, що він передбачав) на момент укладення договору.

Істотне порушення договору є підставою припинення договору відповідно до ст. 7.3.1 Принципів УНІДРУА. Згідно зі ст. 7.3.1 (2) Принципів, критеріями визначення того, чи є невиконання істотним, є такі: 1) істотність позбавлення постраждалої сторони того, на що вона мала право сподіватись відповідно до договору, якщо вона при цьому не передбачала й не могла розумно передбачити такого результату; 2) наскільки суворе дотримання невиконаного зобов'язання є істотним для цього договору; 3) невиконання є умисним або вчиненим через самовпевненість; 4) чи дає невиконання постраждалій стороні підстави вважати, що вона не може сподіватись на майбутнє виконання іншою стороною своїх зобов'язань; 5) чи не завдасть розірвання договору стороні, яка не виконала зобов'язання, непропорційних збитків, пов'язаних із виконанням нею зобов'язань чи підготовкою їхнього виконання.

Отже, на відміну від PECL і DCFR, Принципи УНІДРУА при визначенні істотності невиконання, крім інших чинників, ураховують наслідки розірвання для іншої сторони. Зокрема, розірвання не повинно завдавати їй непропорційних збитків.

Істотне порушення договору визначається ст. 25 Віденської конвенції, відповідно до якої, порушення договору, допущене однією зі сторін, є істотним, якщо воно зумовлює таку шкоду для іншої сторони, що остання значною мірою позбавляється того, на що вона мала право розраховувати на підставі договору, крім випадків, коли сторона, що порушила договір, не передбачала такого результату, і розумна особа, яка діє в тій самій якості за аналогічних обставин, не передбачала б його. Ця стаття є підставою для такого висновку: «Для того щоб порушення зарахувати до істотних, воно повинно мати певний характер і вагу. Потерпіла сторона мусить зазнати такої шкоди, щоб вона значною мірою позбавлялася того, на що мала право розраховувати на підставі договору. Отже, порушення має повністю зводити до нуля або значною мірою знецінювати виправдані очікування потерпілої сторони від договору. Питання про те, які очікування є виправданими, залежить від конкретного договору й розподілу ризиків, передбачених положеннями договору, від застосовуваних звичаїв і додаткових положень Конвенції» [1, с. 118].

Як видно із тексту ст. 25 Конвенції, характерною ознакою шкоди, яка дає змогу стверджувати про наявність істотного порушення, є її передбачуваність стороною, яка порушила договір. При цьому Віденська конвенція не встановлює, на який момент повинна визначатися передбачуваність порушення: на момент підписання договору чи на момент порушення. Згідно із Коментарем Секретаріату ЮНСІТРАЛ, це питання повинно вирішуватися на розсуд правозастосовного органу [6]. У Збірці ЮНСІТРАЛ із прецедентного права, що стосується Конвенції ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів, згадуються два рішення (Верховного суду Дюссельдорфа й Міжнародної Економічної та Торгової Комісії КНР), у яких передбачуваність істотності порушення визначалася на момент укладення договору [1, с. 118].

У юридичній літературі обґрунтовується висновок про те, що стверджувати про істотність порушення можна у випадку, якщо в договорі прямо передбачено, що це порушення є істотним. Крім того, у певних випадках визначити істотність порушення можна на підставі стандартних умов договорів або звичаїв, що підлягають застосуванню в силу положень ст. 9 Конвенції [7].

Висновки. Міжнародні уніфіковані документи встановлюють більше, порівняно із національним законодавством, критеріїв, яким має відповідати порушення договору, щоб уважатися істотним. Так, ЦК України для зарахування порушення до категорії істотного пропонує враховувати його наслідки лише для кредитора. Міжнародні уніфіковані документи цим не обмежуються. Тобто, не всяке порушення, що «значною мірою позбавляє кредитора того, на що він мав право розраховувати на підставі договору», буде вважатися істотним. Звертає на себе увагу те, що для міжнародних уніфікованих документів важливою є форма вини боржника. Так, PECL підкреслюють, що істотне порушення вчиняється навмисно; Принципи УНІДРУА зазначають,

що воно може вчинятися як навмисно, так і через самовпевненість. Крім того, усі досліджені в цій статті міжнародні уніфіковані документи для зарахування порушення до категорії істотного встановлюють такий критерій, як передбачуваність результату порушення боржником. Для всіх документів характерним є й те, що в разі істотного порушення «кредитор не може покладатися на майбутнє виконання боржника». Принципи УНІДРУА та PECL до переліку ознак, що свідчать про істотне порушення, додають ще критерій істотності суворого дотримання зобов'язання для договору. Особливістю Принципів УНІДРУА є те, що вони встановлюють такий критерій істотності порушення, як необхідність урахування того, чи не завдасть розірвання договору стороні, яка не виконала зобов'язання, непропорційних збитків, пов'язаних із виконанням нею зобов'язань чи підготовкою їхнього виконання.

Список використаних джерел:

1. UNCITRAL Digest of Case Law on the United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods (2012) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uncitral.org/pdf/english/clout/CISG-digest-2012-e.pdf>.
2. UNIDROIT Principles of International commercial Contracts, 2010. – Rome : UNIDROIT, 2010. – 454 p.
3. The Principles Of European Contract Law 2002 (Parts I, II, and III)/Lex mercatoria [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.jus.uio.no/lm/eu.contract.principles.parts.1.to.3.2002/1.201.html>.
4. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Edited by Study Group on a European Civil Code, Research Group on the Existing EC Private Law (Acquis Group). – Munich : Sellier european law publishers, 2009. – 6563 p.
5. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року, зі змінами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
6. Guide to CISG Article 25. Secretariat Commentary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/text/secomm/secomm-25.html>.
7. Lachmi Singh and Benjamin Leisinger. A Law for International Sale of Goods: A Reply to Michael Bridge [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/biblio/singh-leisinger.html#ii>.

КЛІМ С. І.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
(*Міжнародний гуманітарний університет*)

УДК 341.951

ГРАНІ ВИМІРУ НЕОБХІДНОСТІ ВТРУЧАННЯ ДЕРЖАВИ У ПРИВАТНЕ Й СІМЕЙНЕ ЖИТТЯ НА ПРИКЛАДІ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Стаття присвячена визначенню граничних аспектів необхідності втручання держави в сімейне життя людини в демократичному суспільстві. Виокремлено процесуальні дії, які забезпечують справедливість винесеного судового рішення про позбавлення батьківських прав, і надано характеристику доречності й достатності мотивів для винесення такого рішення.

Ключові слова: *Європейський суд з прав людини, Конвенція про захист прав та основоположних свобод, позбавлення батьківських прав, відібрання дитини, справедливий розгляд справи.*

